

کرد با آن ترتیب که خود اعلیحضرت بیابند و معرفی نمایند در عرض یک هفته معلومی شود میتوانند کاری کنند یا خیر .

حاج سید نصیر الله - کمال مبالغه را در باب این هیئت باید بکنید و آنچه صلاح است چیزی فروگذار نکنید .

حاج محمد ابراهیم - من از کسانی هستم که آنها را خائن میدانم نمیتوانم اطمینان حاصل نمایم .
مستشار الدوله این لایحه مینا عرض شود یا در ضمن این عرض بشود .

حاج سید نصیر الله - باید باقتضای آنجا عرض شود .

محقق الدوله - در باب ارومیه هم آیا چیزی نوشته اید یا حضوراً عرض میشود .

حاج امام جمعه - باید از تلگرافاتی که رسیده است بحضور همایونی تقدیم نمود و سؤال جواب کرد .

وکیل التجار - بلکه باید بسط داد که وزیر امور خارجه سابق اقداماتی سیاسی نکرده نکات را باید گفت (لایحه سؤالی از طرف حاجی شیخ فضل الله در معنی مشروطیت و حدود و وظیفه مجلس مقدس با جوابی که از طرف مجلس مقدس در این باب داده شده بود قرائت شد)

مذاکرات روز پنج شنبه ۳ شعبان دارالشورای ملی

خلاصه مذاکرات روز سه شنبه غره را آقای میرزا طاهر قرائت کردند .

آقا شیخ حسین شهیدی - خوب است مذاکراتی که حضور همایونی شده بدو اظهار شود بعد شروع بقرائت نظامنامه کرد .

نایب رئیس - بدو باید نظامنامه قرائت شود (شروع بقرائت نظامنامه وزارت داخله شد پس از قرائت و اتمام نظامنامه مذکور شروع بمذاکرات گردید .)

آقا سید حسین - خوب است محض اینکه نظامنامه زودتر بکتاب نویسی شده و بصحه برسد مقرر شود که امروز رأی بگیرند و آن چند ماده هم که محل نظر است بعد رأی گرفته شود .

آقای میرزا حسین شهیدی - خوب است مقرر فرمائید از روز شنبه شروع بقرائت ثانوی اساسی شود .

رئیس - انشاءالله با کمال اهتمام از روز شنبه شروع خواهد شد عجله خواهشی که دارم این است مطابق اول وقتی که از برای انعقاد مجلس تعیین می شود در همان وقت و کلاسی عظام بدون تخلف دقیق حاضر شوند که اوقات مجلس مهمل نماند و با کمال دلگرمی باید و کلاسی عظام حفظ مقامات خود را نموده که طرز حرکات آنها سر مشق دیگران باشد و مهم ترین وظیفه ما آنست که مطابق نظامنامه داخلی رفتار نمایم وقتی که این ترتیب شد انشاءالله کار پیشرفت خواهد کرد تا کنون کارهای مجلس ناتمام مانده مالبه دولت زمین است کمیسیون مالبه هنوز مشاغل خود را انجام نداده نظامنامه ها ناتمام است امورات مملکت هرج و مرج شده جز اینکه و کلاسی عظام جداً در مقام کار بر آمده دقیقه تسامح نوزند چاره نیست طول زمان انعقاد مجلس خوب است چهار ساعت معین شود که سه ساعت آن صرف بقرائت نظامنامه شود و یک ساعت صرف مذاکرات گردد .

اسدالله میرزا - اینکه فرمودید اجرای نظامنامه داخلی از همه مقدم تر است خوبست یک انجمنی تشکیل شود که تجدید نظری بشود که آنچه موقع اجرا ندارد آنها را تصحیح کنند .

آقا سید حسین - اجزای آن کمیسیون معین شدند .

رئیس - آنها یکیکه معین شدند خوب است دقت نظری بکنند .

آقای میرزا حسین شهیدی - مطلب بورتیجه نماند وقتیکه از برای انعقاد مجلس معین میشوید معین کنند .

رئیس - باید رعایت آقایان تجار و غیره هم بشود حال به ببینید چه وقت میتوانم حاضر شوند .

حاج سید نصیر الله - همان چهار ساعت بقرب مانده خوبست (در خصوص وقت مجلس مذاکرات زیاد بیان آمد بالاخره چهار ساعت بظهر مانده معین شد . در خصوص اینکه هر گاه از وقت تخلف کردند مذاکرات زیاد شد بالاخره گفته شد که مجازات آنها همین باشد که اسامی مابین و اشخاصی که در حاضر میشوند در روزنامه مجلس درج کنند ورقه رأی از برای امضای نظامنامه وزارت داخله منتشر شد با کثرت آراء معین شد که تصویب شده پاک نویس شود و بصحه همایونی موشح گردد جز دو سه ماده که محل نظر است بعد دقت شود . (۱)

حاج محمد آقا - هیئتی که در روز بحضور همایونی اعلی مشرف شده اند مذاکراتی که شده اظهار نمایند تا سایر و کلام بدانند .

رئیس - دیروز هم اعلیحضرت مرا احضار فرمودند بیان ملوکانه این بود که فعلاً ترتیبی که داده ایم عجله و کلاسی عظام چند روزی با آنها باید رفتار کرده اگر قصوری در آنها باشد معلوم میشود البته در آنوقت تغییر آنها را خواهیم خواست و در این اشکالی نخواهد بود .

حاجی سید نصیر الله - پر پر روز متفقاً بحضور اقدس همایونی شرفیاب شدیم بنیر از هیئت منتخبه کسی دیگر شرفیاب حضور نبود و تقریباً از یکساعت ونیم بقرب تمامان قروب که امتداد زمان شرفیابی بود همه مذاکرات راجع باهمیت در انتخاب هیئت کابینه وزرا و اصلاحات لازمه در امر ارومی و خوی و ماکو و فارس بزد بدو اعلیحضرت اقدس همایونی فرمودند که از طرف مجلس تلگرافی رسید که مجلس یاده اظهارات دارد که بتوسط هضد الملک و ظل السلطان عرض شود من هر چند دانستم که مابین ما و مجلس بدون واسطه همه مطالب پنداسکرات شفاهی بگذرد چنانچه موافق قانون هم همین نحو مقتضی است در خصوص انتخاب وزرا و کابینه جدید نزدیک به نه روز است که میگذرد ملاحظه کردم از طرف مجلس اشاره و اظهاری نشد تعیین وزرا هم خیلی مهم بود . چند نفر را در نظر داشتم یکی مشیر الدوله هر چند تکلیف کردم که وزارت داخله را قبول سکند قبول نکرد همچنین ناصر الملک را تکلیف بلکه اسرار کردم او هم اظهار عجز کرد دیگر نظام السلطنه بود با مساعدت استقاره بدون ملاحظه از او هم صرف نظر کردم یکی آنکه امر شیراز کسب اهمیت کرده وجود او در آنجا برای اصلاحات لازم است ملاحظه دیگر بعد مسافت بود که مجال تنگتر از آن بود که منتظر شویم تا او برسد و امر وزارت را تقلد کند عجله اشخاصی را که بعد از

(۱) این نظامنامه در شماره بعد درج خواهد شد

ملاحظات انتخاب کرده ایم قبول مسئولیت کرده اداء کردن دو ایراد مهم نمیشاه الله باتفاق و کلا دست بدست میدهند و کارها را از پیش میبرند بعد از قرائت لایحه در جواب عرض شد اینکه مجلس در خصوص کابینه وزرا عرض میکند نه از باب افتراحت است فقط در مقام دولتخواهی و صلاح اندیشی خاطر مبارک را باین نکته مهم معطوف میدارد که برای سهولت پیشرفت امور هیئتی را انتخاب فرمائید که بروش امروزی آشنا جنگلی طرف اعتماد و اطمینان باشند تا اوامر مقدس ملوکانه که بتوسط آنها شرف صدور مییابد بحسن ظن کامل استقبال شود و هر چند که در این هیئت کابینه رجال کافی مجرب بوده باشند که برای مشاغل دیگر لبقافت داشته باشند لیکن امروز برای شغل وزارت اگر کاملاً طرف اعتماد نباشند یا از راه تصور نتوانند کارها را مهده کنند بزودی مجبور باستعفا میشوند و با مجدداً از طرف مجلس میباید تغییر آنها را از حضور اقدس همایونی درخواست کرد حالا اگر همه ملاحظات آتیه بشود کارها زودتر از پیش میرود و برای تغییر آنها مجدداً اسباب تصدیق خاطر همایونی فراهم نمیشود چنانچه خاطر مبارک اجازت میدهد برای انتخاب وزارت بر همان طبقه عالی که صاحبان یارک و عمارت و وسبه هستند اقتضای نظر نمایند و نظر استیاری هم بطبقه تربیت یافتگان متاخر فرمائید شاید در میان آنها مردمان کافی یافت شود در جواب با نهایت ملاطفت و اشفاقات شاهانه فرمودند که من از آذربایجان اشخاصی برای وزارت به همراه نیاورده ام در میان همین اشخاصیکه در اینجا مصدر کار بوده اند اینها را انتخاب کرده ام چون درباره آنها دستخط صدور یافته همانها برای وزارتها نام باشند چنانچه قصوری یا تقصیری از آنها مشاهده شد تغییر میدهم مقام ولیاقت آنها تا ده روز معین میشود حالا هر کس را شا لا بقتر میدانید ذکر کنید میبوی باقیم باری با آنکه عرضی که بحضور همایونی عرض میشد از حد مأموریت مجلس وزمنه لایحه معروضه خارج نبود همه مکونات و مقاصد منظوره عرض شد و از طرف قرین الشرف هم همه قسم بذل عاطفت و مساعدت گردید در خصوص ارومی و خوی و ماکو هم فرمایشات بسیار فرمودند ملاحظات چند یلتیکی تقریر فرمودند که باید در مجلس غیر ملتی تشریح شود در انجام آنها اقدامات لازمه بعمل آید و همچنین در خصوص اصلاحات شیراز فرمایشاتی فرمودند که هنقریب همه اشکالات رفع میشود (بعضی گفتند: باز همان هیئت پیش است که معین شده بود از این شرفیابی گویا نتیجه حاصل نشده باشد .)

حاج امین الضرب - تکلیف این هیئت همان بود که مطالب را بطور تمام بحضور همایونی عرض نمایند پیش از این آنها تکلیفی نداشتند .
حاج سید نصیر الله - ما بطوریکه باید مطالب را برش همایونی رسانیدیم و اعلیحضرت کمال مساعدت را فرمودند .
صدیق حضرت - اگر این هیئت که منتخب شده از اشخاصی بودند که ما قبل از این ندید بودیم کار آنها صحیح بود .
ولی همین مشیر السلطنه بود که در بدو تأسیس مجلس وزیر عدلیه بود و همه وضع کار کردن او در دیده اند .

توانست بنگهد
فتح الله خان - خوب است فرار شود این
وزراء روز شنبه بیایند مجلس بیش از این هم مذاکره
نشود . (مجلس ختم شد)

مذاکرات شنبه پنجم شعبان المصطلم دارالمشوراه اصلی

خلاصه مذاکرات روز پنجشنبه ۳ را مقبل
لشکر فرائت کردند .

آقامیرزا محمود در چندی نبل بر حسب
تصویب مجلس قرار شد اسامی شائین و حاضرین
در مجلس فرائت شود چند هفته هم فرائت شد بعد
متروک شد خوب است مقرر فرمایند کما فی السابق
معمول دارند .

حاج امام جمعه - معمول نبود ولی
معمول شود در روز نامه مجلس هم اسامی شائین
درج شود .

آقا سید محمد حسین - خوب است مقرر
فرمائید قانون اساسی خوانده شود .

وزیر عدلیه - بلکه هر صفحه که خوانده شد
قبول کردید اورا چاپ کنند تا مجری شود خصوص
قانون عدلیه فصل فصل که میگذرد اجری شود
قرآن مجید هم یکصدقه نازل شد و بلکه بتدریج
نازل شد .

آقا میرزا ابراهیم - برای تصحیح نظامنامه
وزارت عدلیه دوازده نفر از علماء و کلا خوب است
مدین شوند که در کمیسیون فرائت تصحیح کرده بعد
جزو جزو مجلس آمده فرائت شود در این صورت
تعطیل هم نخواهد شد .

آقامیرزا ابوالحسن خان - جناب مشیرالدوله
مرحوم شده اند .

رئیس - بلی .

آقامیرزا ابوالحسن خان - این مردیکی
از رجال بزرگ غیر خواه ملت بود ممکن است تحقیق
شود که با حال خود مرده است یا خیر امروز بر مجلس
لازم است که هر کسی از رجال بزرگ و قهریه که وجود
آن برای ملت فائده داشته باشد فوت شود تحقیق
شود که حال طبیعی او ت شده یا خیر ؟

آقا سید حسین - حسب المقرر فرار بود که
در اول مجلس قانون خوانده شود و در آخر مجلس
مذاکرات شود مقرر فرمائید قانون اساسی خوانده شود .

رئیس - صحیح است ولی امروز ترتیبش
موجود نشده کارهای دیگر هست که باید مذاکره
شود انشاء الله فردا خوانده میشود .

رئیس التجار - جناب رئیس در باب فوت
مشیرالدوله چه فرمودید ؟

رئیس - ممکن است الان با تلفن تحقیق شود ،
احسن الدوله - اینطور که و کلا از برای

ممارست یک نفر مرده مجاهدت دارند خوب است
همین قدر هم بجهت زندها حمایت داشته باشند .
رئیس - چند نفر از طرفه مجلس برای تحقیق
مدین شود .

حاج امین الضرب - اینطور خوب است
که بواسطه تلفن اسامی اهل بیکه در آنجا بودند
صلوم شود تا در صدد تحقیق برآیند (تنگرانی از
فرمانفرما رسیده بود فرائت شد قریب باین مضمون
بشوسط صدیق السلطنه خدمت آقای سیدالدوله وزیر
امور خارجه امروز تنگرانی از محمد حسن خان
حاکم ساوجبلاغ رسیده بود محمد قاضی پاشا نزدیک

هر دو نفر از وی در حضور حضوره بشوراه همراه
با دو نفر مصف مشهور دیگر هم برضای کرده سیدالمطرب
هنوز اطاعت نکرده ولی لابد است اطاعت کنند
سردار مسکریهم لابد است اطاعت نماید در ولایت
مکری دیگر مشاور برای دولت ایران نماند سایرین
هم سرگردان غلبی هم طول بکشد یک روز دیگر
سایر مشاور هم اطاعت خواهند کرد در فرسخ تعطی
کرده اند از مکری و سردشت دیگر کسی باقی نمانده
الان از تمام این ولایت قریب صد سوار بیشتر نمانده
یک ماه است قریب می کنیم که اغتشاش سرحد از
حد گذشته است کسی گوش نمی دهد .

حاج امام جمعه بنده هم از اشخاصی هستم
که میگویم این نظام نامه جدا از مجلس باید
بیرون بیاید اما بعد از آنکه دوازده هزار مشاور
مازما مایوس شده بروند اطاعت عثمانی را نمایند
عثمانی هم اتصالا پیش می آید دیگر برای مملکتی
باقی نماند مانند اینست حال سرحد ساوجبلاغ از
حال ارومی هم بربروز مطلع شد بد در این صورت
نظامنامه فایده ندارد خوب است این نزاع خانگی را
کماور بگذریم اتفاق فزوده در صدد رفع بر آیم و
خود را از تدبیرات خارجه حفظ نماییم .

وکیل التجار - الا اینکه ما بنشینیم و بگویم
مملکت رفت است فایده ندارد باید مصالحه کرد بهتر
اینست این سردار عالی که مدتها مال دولت ملت
را برده اند و خود مدتها آنها را اطمینان بخوانند
هر قدر از برای آنها ممکن است از جهت مال در
همراهی کمک کنند بعد از دولت بگیرند ملت هم
هر چه می تواند باید همراهی کنند تا علاج بشود .

آقا سید حسن قلی زاده - گویا با تنگراف
حضرات آقایان بطور کامل مصوب نشدند بربروز
که مسئله ارومی صحبت شد میخواستیم این نکته را
عرض نمایم نشد نقطه فکر آخری آقایان با اینجا
منتهی شد که بدولت انتظار شود که اقدام نمایند
اگر نتوانست با مکتور خود ملت اقدام نمایند بنده
عرض می نمایم این ترتیب نخواهد شد دولت مجبورت
نخواهد گفت من نمی توانم و افعال را هم از دست
نمی دهد پس کسی باید این اقدام بشود مجلس هم که
مسامحه می نماید اگر مقصود در مجلس گفتن است
از گفتن هم مضایقه میکند هر چند روز یک مرتبه
مذاکره میشود و دیگر فرغوش می گردد بعد از
آنکه شما قطع کرده که دولت صحیح اقدامی نخواهد
کرد و قطعات خاک شما مهود و مشاور شما از روی
اضطراب از اطاعت خارج میشوند دیگر منتظر چه
چیزیید گمان بنده این است همانطور که از تبریز
و ارومی تنگراف شده سکه اگر اقدام نمیشود به
خودمان واگذار نماید حالا بخودشان واگذار کنید
که به بداندند مادولت در لایم و بیگنتییم هستیم .

مشیرالدوله - اینکه قلی زاده گفتند
امروز کار بجائی رسیده است که دیگر علاجی غیر از
اقدامات ملی ندارد . آن روز گفته شد که مدفن شود و از
بخاک عثمانی نرود ولی نقد حال اجماع عقیده بنده این است
که تنگراف بشود بهجج الاسلام عنایت که از آنجا
بیایند و باید جلوگیری شود که مشاور مانع خروج
است قیمت دیگران نرود و فرستگ قرسک خاک
ما از دست نرود .
آقا سید حسن - اینها کما فی السابق در موردی
است که ایران نمیتواند بگذرد .

حاج امین الدوله - از اول گفته اند کلوخ انداز
را پادشاه سنگ است رام غلبی آسان است یکی
از طرف عثمانین به قیاری و عراق عرب است مجلس
اذن بدهد که هجوم ببرند بخود رحمت آنجا بجهت
مشروطیت حاضر است همیشه اغتشاش بشود در
رحمتش در صدد بر خواهند آمد آخر تا کسی تا چند
اقدام نمیکند .

آقا سید حسن قلی زاده - آقا گفتند که بشرط
اینکه امنیت باشد من میگویم این شرط لازم نیست بشرط
اینکه مجلس دیگر هیچ حرفی نزنند در سایر پارلمانها
وقتی که گفتگوی خاک شد تمام ملت از هر منبری
که باشند اتفاق نموده هیچ حرف دیگر نمی زنند .

صنیع الدوله - بطوریکه آقای قلی زاده
گفتند از روی تأکید است و در این موارد مجلس
طرف میخواند که صحبت نماید طرف قوه مجریه
است کجا هستند آنها که حاضر شوند تکلیف مجلس
خوانند لوایح و وضع قوانین است .

حاج امام جمعه - این سفیر ما وقتیکه رفت
ببای تغه عثمانی این مملکت مستبد بود و در آن
مملکت هم که هست همین طور است تمام اینها نشان
نوازش میشود حقیقه او باید این ملایکرات را تمام نماید
و هر چه گفته میشود که چرا تغییر مسلک نمیده هیچ
کسی گوش نمیدهد من یک خدمت از او نشان دار
که در این فرض اخیر یک نلم داشت که ایران را با او فروخت
قلم را جوهر گرفت که من ایران را با این قلم احیا کردم

آقامیرزا ابوالحسن خان - چون این
تنگراف بعنوان مجلس نبود بلکه بشخص وزیر
امور خارجه شده چه چیست که اینجا آمده است کار
باید از مجرای آن بشود و طرف ما وزیر امور خارجه
است بقول آقای صنیع الدوله که طرف ما .

حاج امام جمعه - این تنگراف را از الان
مواخذه از تنگراف چها دارم که فرمانفرما روز
سه شنبه تنگراف کرده و دیشب رسیده است و
شخص واسطه بعضی اینکه سیدالدوله در شمران
است هم اسان آورده بود نزد من که چه بکنیم
گفتم این نسخه نزد من باشد تا در مجلس
صحبت شود یک نسخه دیگر بگیریم بر سر قید بیه
سیدالدوله .

آقامیرزا ابوالحسن خان - فرض این است
که بی ترتیب شده اما در خصوص اتفاق همان است
که گفته شد مادامیکه ما مشغول جنگ خانگی باش
البته دشمن فرصت پیدا خواهد کرد فعلا باید که
را بکسر کرد تا اتفاق حاصل گردد حال غیر از
خواستن وزیر امور خارجه تکلیف چیست باید
را خواست .

وکیل التجار - قبل از آنکه فرمان اروما
میخواست هر کت کند بنده این عرض را کرده ام
در این مواقع وزرا تمام حاضر باشند و نزدیک به
باشند تا این کارها اصلاح شود ، اینکه برود مشیران
و راههای دورگ نشود با آنها دست درسی بپیکارند
باید بلم بنشینند و فکر کنند که چه چاره باید
اندیشید با تنگراف و تلفون نمی شود این مطالب
را گفتگو کرد .

مشیرالدوله - اینجا مذاکره میشود
طرف مجلس که میست مجریه باشد اینجا نیست
عرض میکنم ما یکسال است می بینیم از قوه مجریه
برای ما فائده حاصل نشده است پس در این
صورت آن چیزیکه در آخر میشود بقول آقای